

Inhoud

Voorwoord	6
Dankwoord	9
1.0 Inleiding	11
1.1 De traditie van het lesrooster	11
1.2 De ontwikkeling van een nieuw organisatiemodel	11
1.3 De 'Indeling van Drie'	12
1.4 Huiswerk: een zorg van alle tijden	14
1.5 Uitgangpunten van het Flexmodel	16
2.0 Onderwijs anders georganiseerd	17
2.1 Het Flexmodel en het Flexrooster	17
2.2 De onderwijsvisie van het Flexmodel	18
2.3 De rol van de docent	18
3.0 Het Flexmodel	21
3.1 De 9 kernelementen als basis van het Flexmodel	21
3.2 Executieve functies	26
4.0 Het Flexrooster	27
4.1 Het traditionele rooster	28
4.2 Het Flexrooster	28
4.3 Het Flexrooster in de praktijk	29
4.4 Het Flexrooster heeft geen schoolbel nodig	31
5.0 Flexuren	33
5.1 Verschillende typen Flexuren	35
5.2 Algemeen Flexuur (of studiewerktijd)	36
5.3 Huiswerkuur	38
5.4 Vak-Flexuur (VSWT)	39
5.5 Stilte-Flexuur	39
5.6 Gedrag leerlingen ten aanzien van het Flexrooster	41
5.7 Registratie van de Flexuren	41
5.8 Hoeveelheid Flexuren	42
5.9 Praktische zaken	42
5.10 Sturen op resultaat	42
6.0 Vakstudiewerktijd (VSWT)	45
6.1 VSWT in het rooster	45
6.2 Differentiatie	45
6.3 Aandachtspunten	47

7.0	Extra aanbod tijdens de Flexuren	51
7.1	Mentortijd	51
7.2	Ouderspreekuur	51
7.3	Extra lessen	52
7.4	Remediëring	53
7.5	Verdieping	53
7.6	Andere mogelijkheden	53
7.7	Voorbeeldroosters	54
8.0	Lesgeven in 80 minuten	57
8.1	Effectieve lestijd	58
8.2	Lesindeling	58
8.3	Leerdoelen	59
8.4	Effectief leren	60
8.5	Toetsen	61
8.6	Toetsweken	62
9.0	Differentiatie	65
9.1	De zones van Vygotsky	65
9.2	Differentiatie binnen het Flexmodel	66
9.3	Differentiatie op basis van instructie	67
10	Zelfsturende teams	71
10.1	Het zelfsturende onderwijsteam	72
10.2	Zelfsturende teams binnen het Flexmodel	74
10.3	De rol van de schoolleiding	74
10.4	Flex-Taakbeleid	76
11	Huiswerkvrije school	77
11.1	Doel en effectiviteit van huiswerk	77
11.2	Flextra en gelijke kansen voor alle leerlingen	78
11.3	Tussenuren benut als Flexuur	79
11.4	Is een volledig huiswerkvrije school mogelijk?	79
11.5	Gelijke kansen voor alle leerlingen	80
12	Hoe voer je het Flexrooster in op school?	81
12.1	De hefboomen voor verandering	81
12.2	De zes stappen voor invoering van het Flexmodel	83
12.3	Vorbereiding	83
13	De lessentabel	87
13.1	Vijf knelpunten voor conversie van de lessentabel	87
13.2	Minder lessen	90
13.3	Kenmerken lessentabel	92
14	Ontwikkeling executieve functies en het Flexmodel	95
14.1	Toepassing executieve functies binnen het Flexmodel	96

15	Taken van de docent	99
15.1	Weektaak van de docent	99
15.2	Rooster van de docent	100
15.3	Docentvaardigheden	101
15.4	Opbouw van een Flexles	102
16	Ervaringen van Flexscholen	103
16.1	Naar een nieuw organisatiemodel	103
16.2	Ervaringen	104
17	Fasen 1 en 2 van het Flexmodel	109
17.1	Fase 1	109
17.2	Fase 2	109
17.3	De V-opdrachten	110
18	Breinleren, het Flexmodel en het Flexrooster	115
18.1	Het leren van adolescenten	117
18.2	Gedragsskenmerken en leren	118
18.3	Rust, reinheid en regelmaat	120
18.4	Het Flexmodel ondersteunt breinvriendelijk onderwijs	121
	Geraadpleegde literatuur	125

Voorwoord

In 2002 was ik directeur van de Roncalli mavo in Rotterdam. In die tijd voerden we een discussie over de inrichting van het onderwijs die zou leiden tot de ontwikkeling van het Flexmodel. De belangrijkste aanleiding voor dit nieuwe organisatiemodel was de constatering dat docenten onvoldoende professionele ruimte hadden om volledig hun opleiding te kunnen benutten en hun beroep van docent te kunnen uitoefenen binnen het onderwijs zoals dat was ingericht.

Dat was in 2002 nogal een beladen stelling, maar wel een stelling die in mijn ogen nog steeds valide is in relatie tot de manier waarop nog veel binnen het onderwijs gewerkt wordt. Ik was ervan overtuigd dat anders werken binnen het onderwijs de leerlingen en docenten ten goede zou komen.

Op de Roncalli mavo vonden we de oplossing in een nieuw organisatiemodel. Bij de ontwikkeling van dit model werden naast de docenten ook de ouders en de leerlingen betrokken. Met de keuze

roncalli mavo

voor het Flexmodel werden de inrichting en de werkwijze van de school volledig anders. In het schooljaar 2003/2004 zijn we gestart met het werken volgens het Flexmodel.

Het Flexmodel is een organisatiemodel voor het voortgezet onderwijs.

Dit klinkt heel eenvoudig, maar de consequenties voor een school en de docenten zijn groot. Uitgangspunt is een andere dagindeling gebaseerd op langere lestijden (80 minuten) en Flexuren (40 minuten). Dit betekent dat een school met een andere tijdsindeling zal gaan werken door de invoering van dit model.

Een andere tijdsindeling betekent automatisch dat niet alleen de tijdseenheden veranderen, maar dat ook wat binnen die tijdseenheden wordt gedaan anders is dan daarvoor. Voor het onderwijs geeft dat een discussie over bijvoorbeeld lesinhoud, vakinhoud, de lessentabel, het curriculum en de taak van de docent. De keuze voor het Flexmodel en het Flexrooster betekent dat het onderwijs en het lesgeven grotendeels opnieuw uitgevonden moeten worden. Want er verandert veel door de invoering van het Flexmodel.

Binnen het Flexmodel kunnen scholen een antwoord formuleren op vragen als:

- Waar vinden docenten de tijd om de leerlingen buiten de les te kunnen ondersteunen?
- Hoe kan de geplande onderwijstijd effectiever benut worden?
- Hoe kunnen we leerlingen meer invloed op hun leren geven?
- Hoe kunnen docenten hun professionele ruimte beter benutten?
- Hoe geven we binnen de dagindeling meer ruimte voor andere onderwijskundige zaken?
- Waar is tijd en ruimte om leerlingen leerstrategieën aan te leren en in te oefenen?

In november 2016 publiceerde het *VO-magazine* het artikel 'Het enthousiasme is terug op school'¹ over de invoering van het flexibele rooster op het Laurens Lyceum in Rotterdam, de tweede school die ging werken met het Flexmodel. Sindsdien hebben zo'n honderdertig scholen belangstelling getoond voor het Flexmodel, hebben inmiddels acht scholen het Flexmodel ingevoerd en komen daar komend schooljaar nog eens zo'n tien scholen bij. Het is duidelijk dat veel scholen worstelen met dezelfde problematiek en zoekende zijn naar een andere manier van lesgeven. In dit boek vinden zij wellicht het antwoord.

Alfred van der Heijden

December 2018

In dit boek wordt voor leraar/docent en leerling consequent de mannelijke verwijsvorm gebruikt. Uiteraard kan in deze gevallen waar *hij, hem of zijn* staat ook *zij of haar* gelezen worden.

¹ *VO-magazine* 2, november 2016, pp. 36-40.

1

Inleiding

Op de Roncalli mavo zagen we in 2002 dat leerlingen moeite hadden met het aanleren van leerstrategieën en docenten geen tijd hadden om leerstrategieën met hun leerlingen in te oefenen. Ook voor het aanleren, oefenen en toepassen van vaardigheden was meer tijd en ruimte nodig. Docenten probeerden deze aandachtspunten zo goed en zo kwaad als het kon in te passen binnen hun lessen met als ongewenst bijeffect dat daardoor de voortgang en afronding van het vakcurriculum onder druk kwam te staan.

1.1 De traditie van het lesrooster

Het lesrooster kent een lange traditie; ouders kennen het uit hun jeugd en verwachten het ook voor hun kinderen. Maar dat betekent wel dat het onderwijs niet snel kan veranderen. Er ontstaat in toenemende mate ongenoegen bij docenten, die onvoldoende professionele ruimte krijgen binnen deze traditie. Docenten ervaren mede daardoor een hoge werkdruk, versterkt door de lange lesdagen. Scholen gaan op zoek naar andere manieren van onderwijs geven. Men zoekt naar mogelijkheden om leerlingen die moeite hebben met het niveau extra hulp en ondersteuning te geven binnen het leerproces.

Het dagrooster en de organisatie van het onderwijs vormen daarbij een blokkade. De meeste scholen hanteren voor de organisatie van het onderwijs de traditionele dagindeling met lessen van 50 minuten in 7 of 8 vakken. Om leerlingen toch voldoende te ondersteunen is er een grote diversiteit aan hulpprogramma's ontwikkeld. Docenten voeren deze extra programma's welwillend uit, maar deze hulpprogramma's worden vaak pas laat op de dag – na de lessen – aangeboden. Aan het einde van de dag worden ook de vergaderingen en overleggen gepland door de school. Bovendien is aan het einde van de dag de energie en het elan bij leerlingen en docenten afgenomen. Hierdoor is de effectiviteit van de hulpprogramma's niet optimaal en het gewenste resultaat voor de leerlingen wordt niet altijd behaald.

1.2 De ontwikkeling van een nieuw organisatie-model

Deze vraagstukken speelden ook op de Roncalli mavo en vanuit deze context is in 2002 het Flexmodel met het Flexrooster ontstaan. In de voorbereiding op dit nieuwe organisatie-model zijn er veel gesprekken gevoerd met leerlingen, docenten en scholen over de geconstateerde knelpunten binnen de onderwijstraditie.

Het Flexmodel voorziet in de behoefte van scholen
om op een andere manier met een andere tijdsindeling
van de dag binnen het onderwijs te werken.

Vragen waar een oplossing voor nodig was:

- Hoe kunnen docenten de leerlingen ondersteunen?
- Hoe kan de geplande onderwijstijd effectiever benut worden?
- Hoe krijgen de leerlingen meer invloed op hun leren?
- Hoe kunnen docenten hun professionele ruimte beter benutten?
- Hoe creëren we meer ruimte binnen de dagindeling voor andere onderwijskundige zaken, zoals het leren en inoefenen van leerstrategieën?

Op basis van observaties van leerlingen, en gesprekken met leerlingen, ouders en docenten werd geïnventariseerd waar de belangrijkste aandachtspunten voor verandering lagen:

- Wat waren de grootste zorgen en aandachtspunten van de ouders?
- Wat waren de belemmeringen voor docenten voor het geven van goed onderwijs?
- Wat wensten de leerlingen van de docenten en de school?
- Hoe konden we de leerlingen meer verantwoordelijk maken en motiveren voor het eigen onderwijs?

De inbreng van leerlingen in dit soort gesprekken was boven verwachting omdat zij goed konden benoemen wat hun behoefte was om te kunnen leren en welke hulpvraag zij daarbij hadden. Omdat vanaf het begin de inbreng van leerlingen zo positief was, zijn er meer en intensievere gesprekken met de leerlingen gevoerd. Ook deeloplossingen werden met hen gedeeld en regelmatig gaven zij waardevolle input voor de ontwikkeling van het model.

1.3 De 'Indeling van Drie'

We gingen in gesprek met ouders, leerlingen en docenten. We stelden ouders de vraag wat zij van de school verwachtten. Dat kwam in hoofdzaak neer op:

- Goed onderwijs
- Onderwijskundige ondersteuning
- Zorgondersteuning

Ook de leerlingen vroegen we wat zij verwachtten van de school. Samenvattend kwam dat neer op:

- Goed onderwijs en duidelijke uitleg door de docent
- Samen leren met klasgenoten
- Samen of in groepen werken aan opdrachten of projecten
- Voldoende tijd voor het stellen van vragen aan docenten
- Extra ondersteuning van de docent indien nodig
- Een lokaal waar in stilte geleerd kan worden

- Studie-uren op school met begeleiding zodat je vragen kunt stellen
- Begeleiding en coaching, bijvoorbeeld door gesprekken met de mentor

De docenten vroegen we tegen welke knelpunten ze aanliepen en wat zij wilden veranderen. De antwoorden waren symptomatisch voor de ervaren knelpunten:

- Een rustiger dagindeling met meer rustmomenten en minder werkdruk
- Ruimte en tijd om leerlingen individueel te kunnen begeleiden en ondersteunen
- Meer rust in de lessen
- Geen onrustige leswisselingen meer
- Ruimte om met vakgenoten regelmatig te kunnen overleggen
- Mogelijkheid om een extra les in te zetten bij achterstanden door lesuitval
- Mogelijkheid om maatwerk te bieden daar waar nodig voor een leerling of een klas

De discussie met ouders, leerlingen en docenten leidde tot drie uitgangspunten waar het Flexmodel uiteindelijk op werd gebaseerd. Deze 'Indeling van Drie' is een in elkaar grijpend geheel van elkaar beïnvloedende aspecten die alle drie noodzakelijk zijn voor goed onderwijs. In het perspectief van de doelstelling van een onderwijsinstituut zijn deze kernactiviteiten verder te definiëren door het doel eraan toe te voegen:

1. Goed onderwijs leidend tot diplomering
2. Onderwijskundige ondersteuning leidend tot diplomering
3. Zorgondersteuning die obstructies tot diplomering wegneemt

De centrale vraag van de docenten was: 'Hoe en wanneer kan ik leerlingen onderwijskundig ondersteunen?' De docenten hadden onvoldoende tijd om dit binnen het ritme van de dag en de week te kunnen aanbieden.

We kwamen tot de conclusie dat dit niet mogelijk is binnen het traditionele organisatie-model van zeven of acht lessen per dag. Tegelijkertijd stelden we vast dat juist het begeleiden en ondersteunen van leerlingen tot de kerntaken van een docent behoort. Ook ouders verwachten dat docenten hun kind helpen en ondersteunen. Deze essentiële vraag van de docenten was een van de belangrijke motivaties om te onderzoeken of we door op een andere manier de dagindeling vorm te geven, tijd en ruimte konden vinden om dit te realiseren. Daarbij stelden we ons de volgende doelen:

- Rust en regelmaat als voorwaarde voor onderwijs
- Een duidelijke structuur van onderwijsaanbod
- Gestructureerde ruimte binnen het rooster voor ondersteuning en *peereducatie*²
- Coöperatief en samenwerkend leren
- Gedeeltelijke zelfsturing door leerlingen

² Educatie door 'gelijken'. Het principe van peereducatie is gebaseerd op 'likeability': je neemt sneller iets aan van iemand die op jou lijkt en die je sympathiek vindt.

2

Onderwijs anders georganiseerd

De meest ingrijpende verandering bij het werken met het Flexmodel is de invoering van het Flexrooster. Hierdoor kantelt de organisatie omdat deze dagindeling ook gevolgen heeft voor veel processen van de school, zowel onderwijskundig, organisatorisch als administratief.

2.1 Het Flexmodel en het Flexrooster

Het Flexrooster bestaat uit zes blokken (tijdseenheden) die de basis vormen voor de nieuwe dagindeling waarop het organisatiemodel is gebaseerd. Opvallend is de eenvoud en het beperkte aantal eenheden.

Om ruimte te creëren voor een andere dagindeling van onderwijs is het noodzakelijk om een tijdseenheid 'Anders' te typeren. Door op zo'n tijdstip geen leerlingen vast te leggen in een klas of aan een docent of groep te koppelen, ontstaat er in tijdseenheden een 'vrije ruimte'. Hierdoor kantelt de totale organisatie. De blokken 'Anders' vormen een integraal onderdeel van het Flexmodel en het Flexrooster. In figuur 2.1 zijn deze blokken zichtbaar.

De andere dagindeling maakt de onderwijskundige ondersteuning van leerlingen mogelijk binnen de tijd van de schooldag. De uiterste eindtijd van 15.40 uur hangt hiermee samen.

Figuur 2.1 Basisblokken Flexrooster

Voor de dagelijkse uitvoering van het Flexmodel werd het Flexrooster ontwikkeld.

Binnen het Flexrooster wordt aan de 'Indeling van Drie' vorm en inhoud gegeven door:

- **Lessen** = goed onderwijs
- **Flexuren** = onderwijskundige ondersteuning
- **Additionele uren** = andere invulling, bijvoorbeeld zorgondersteuning